

ПРОБЛЕМА РОЗВИТКУ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ КЕРІВНИКІВ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ У НАУКОВІЙ ЛІТЕРАТУРІ ТА ПЕДАГОГІЧНІЙ ПРАКТИЦІ

У статті здійснено аналіз та узагальнення різних підходів науковців до проблеми розвитку правової культури педагогів, керівників навчальних закладів загалом і професійно-технічних навчальних закладів зокрема

Ключові слова: професійно-технічний навчальний заклад, керівник, правова культура

Постановка проблеми. Трансформація українського суспільства, імплементація Україною низки міжнародних документів щодо захисту прав дитини, введення в дію Постанови Кабінету Міністрів України «Про організацію діяльності загальноосвітніх шкіл та професійних училищ соціальної реабілітації» (Положення про школу соціальної реабілітації, Положення про професійне училище соціальної реабілітації) (№ 734 від 08.08.2012 р.), Наказ Міністерства освіти «Про затвердження інструкції про порядок оформлення особових справ неповнолітніх, які направляються до спеціальних загальноосвітніх шкіл та спеціальних професійних училищ для дітей і підлітків, які потребують особливих умов виховання» (№ 362 від 27.12.1994 р.), Закону України «Про освіту» та ін., а також чітка зміна вектору розвитку освітнього процесу в напрямі відповідності європейським стандартам зумовлює гостру необхідність у готовності та вмінні керівників навчальних закладів здійснювати свої професійні функції з урахуванням визначених законом правових норм і обов'язків всіх учасників педагогічного процесу.

Дотримання вимог законодавства вимагає підвищення рівня правової компетентності керівника професійного навчального закладу, що стає обов'язковим компонентом його управлінської компетентності. Дослідження

проблеми розвитку правової компетентності керівників системи професійної освіти зумовлене низкою обставин, а саме: специфікою їх управлінської діяльності, що пов'язана з необхідністю дотримання норм трудового законодавства, організації навчально-виховного й навчально-виробничого процесів, методичної, виховної роботи в професійному навчальному закладі, а також професійним стандартом нового типу на групу професій «Керівники підприємств, організацій, установ», в якому опис обов'язків керівника починається з такого: «керує відповідно до чинного законодавства виробничо-господарською, фінансово-економічною та іншою діяльністю», а розділ «Знання», в якому зазначається перелік того, що повинен знати керівник також починається з: «законодавчі та нормативні правові акти, що регламентують виробничо-господарську, фінансово-економічну та іншу діяльність ...» [6, С. 225–226].

Науковці торкаються цієї проблеми без особливого ентузіазму. Про це свідчить недостатня кількість теоретичних і прикладних досліджень проблеми, що в свою чергу вказує на те, що розвиток правової компетентності керівників професійних навчальних закладів є складним педагогічним явищем. Значна кількість вітчизняних вчених досліджували проблеми підготовки керівників загальноосвітніх навчальних закладів (ЗНЗ) до професійної діяльності у системі післядипломної педагогічної освіти (Г. Дмитренко, Г. Єльнікова, В. Маслов, Н. Протасова, Т. Сорочан, А. Чміль, Т. Сущенко) та підготовки керівників ЗНЗ у системі підвищення кваліфікації (О. Зайченко, Н. Клокар, В. Мельник, Л. Покроєва, Г. Федоров).

Вагомий внесок у дослідження проблем управлінської діяльності керівників ПТНЗ здійснили Г. Єльнікова (адаптивна управлінська діяльність керівників ПТНЗ), В. Олійник (маркетингова діяльність керівника ПТНЗ), В. Свистун (управлінська компетентність керівників ПТНЗ в умовах децентралізації управління професійно-технічної освіти), Л. Сергєєва (технологізація професійної діяльності керівників ПТНЗ), Л. Петренко (інформаційно-аналітична компетентність керівників ПТНЗ), Т. Чернова

(професійна компетентність заступника директора з навчально-виробничої роботи у ПТНЗ). Проте в наукових дослідженнях незначна увага приділяється проблемам розвитку правової культури керівника ПТНЗ.

У зв'язку з цим, **метою** нашої статті є аналіз та узагальнення різних підходів науковців до проблеми розвитку правової культури керівників навчальних закладів загалом і професійно-технічних навчальних закладів зокрема.

Виклад основного матеріалу. Визначення культури як правової є результатом конкретизації тієї сфери діяльності людини, у просторі якої розглядається її культуровідповідна активність дотично докільця, інших людей і самої себе. Правова культура суспільства не існує поза правовою культурою його суб'єктів (соціальних спільностей, груп, особи). Вона є умовою, формою і сукупним результатом культурної правової діяльності всіх членів суспільства, у процесі якої закріплюються існуючі й утворюються нові правові цінності. На індивідуальному рівні правова культура особи виявляє себе у правосвідомості, розумінні принципів права, поваги до нього, впевненості у справедливості законів, юридичних прав і обов'язків та інших правових явищ тощо.

У контексті професійної діяльності конкретного фахівця, правова культура виявляє себе не тільки як володіння знаннями щодо розуміння права, але й як дій, що забезпечують усвідомлене виконання вимог права у просторі тих функцій, що визначаються означеною професією [7].

Проблему формування й розвитку правової культури досліджували вчені різних галузей знань – філософи, юристи, педагоги, соціологи, психологи. Увагу науковим основам формування норм права в освіті й управлінні нею приділяли С. Алексєєв, С. Братусь та ін. Так, цікавою для нашого дослідження є думка С. Алексєєва, який підкреслює важливість методологічного значення категорії «культура» для дослідження правової культури, та наголошує на можливості за допомогою цієї категорії визначати багатofункціональне явище, що є складним до інтерпретації та призводить

до великої кількості трактувань поняття культури та відмінності підходів її аналізу. Взаємодія правової та інших областей культури здійснюється в результаті взаємозв'язку і взаємовпливу однотипних культурних комплексів, що належать до різних культурних сфер (політичної, моральної, правової та ін.). Елементи, що формують правову культуру, одночасно входять і до інших структур. Так, право входить в систему соціальних норм; правовідносини – в систему суспільних норм; правові заклади в систему соціальних інститутів; правосвідомість – в систему суспільної свідомості [1].

Складовою правової культури є формування високого рівня правової свідомості у особистості. В свою чергу правова свідомість складається з таких компонентів, як правові знання, оцінне ставлення до права і практики його застосування, правових установок і переконань. Найбільш суттєві якісні розбіжності правосвідомості законних громадян і осіб з поведінкою, що відхиляється від вимог законів, були зафіксовані на рівні оцінних відношень до права й правових установок. Взаємозв'язок та співвідношення правової свідомості і правової культури відбувається завдяки позитивному ставленню людини до правових цінностей [14].

М. Рябенко у дисертаційному дослідженні вперше дав вичерпне, на нашу думку, визначення освітнім правовідносинам, які він розуміє як врегульовані нормами права суспільні відносини, що складаються між учасниками навчально-виховного процесу, освітніми закладами й державою. Елементами структури освітніх правовідносин учителя виокремлено такі: суб'єкт, об'єкт, зміст освітніх правовідносин та юридичний факт, як передумова означених правовідносин [11].

Суб'єктом освітніх правовідносин є фізичні особи (учителі, учні, батьки учнів, керівники навчального закладу) та юридичні особи (освітні заклади, Міністерство освіти і науки України, інші міністерства, органи управління освітою, місцеві органи самоврядування та інші), що виступають у статусі носіїв прав і обов'язків, які передбачені нормативно-правовими актами в галузі освіти. Об'єктом освітніх правовідносин є матеріальні (гроші,

цінні документи – дипломи, атестати та інше) та нематеріальні блага (продукти духовної творчості – методичні розробки, програми спецкурсів, навчальні посібники, підручники, особисті немайнові блага – професійна честь і гідність, життя, здоров'я та інше), з приводу яких суб'єкти вступають в освітні правовідносини, здійснюють свої суб'єктивні юридичні права та юридичні обов'язки в галузі освіти. Зміст освітніх правовідносин складають суб'єктивні права та юридичні обов'язки суб'єктів як учасників навчально-виховного процесу [11].

В останні роки проблеми правового виховання підлітків у середній школі знайшли висвітлення у працях А. Долгова, А. Кожевнікова, А. Медведєва та ін.

Праці Г. Гребенюка, Г. Дегтярьової, П. Ігнатенка, Н. Ткачової та О. Удалової присвячені правовому вихованню учнів ПТНЗ. Проблеми правового виховання учнів ПТНЗ, є надзвичайно актуальними. Саме на ці питання звернено увагу у Постанові Верховної Ради України «Про стан і перспективи розвитку професійно-технічної освіти в Україні» (№ 699 від 03.04.2003 р.), де зазначається: «Посилити роботу щодо запобігання в учнівському середовищі негативних проявів. Активно до цієї роботи залучати фахівців органів внутрішніх справ, охорони здоров'я, соціальних служб та практичних психологів» [15].

Особливої уваги заслуговують праці О. Удалової [17] і Н. Ткачової [16], які у своїх дисертаційних дослідженнях приділили увагу проблемам профілактики асоціальної поведінки учнів і формування правосвідомості учнів у закладах професійно–технічної освіти. Ми абсолютно погоджуємося з думкою, що формування педагогічним колективом моральних якостей та виховання в учнівської молоді поваги до закону і загальноприйнятих правил поведінки у суспільстві, формування позитивного погляду на здоровий спосіб життя є пріоритетним напрямом діяльності навчально-виховного закладу системи професійно-технічної освіти. Керівник професійно-технічного навчального закладу безпосередньо відповідає за реалізацію цієї

програми психолого-педагогічної та правової профілактики асоціальної поведінки неповнолітніх. Підґрунтям формування правосвідомості учнів у ПТНЗ є ціннісно-діяльнісна модель.

Беручи до уваги, що відповідно п. 2 Постанови КМУ № 827 від 13.10.15 року «Про затвердження Порядку призначення на посаду керівників загальноосвітніх навчальних закладів державної форми власності» серед основних вимог до особи, що може бути керівником навчального закладу є наявність вищої педагогічної освіти на рівні спеціаліста або магістра, стаж педагогічної роботи не менше трьох років, до керівників професійно-технічних навчальних закладів поставлена така ж вимога – відповідна педагогічна професійна освіта. Саме тому питання правової культури педагогів необхідно розглядати ще на етапі здобуття ними вищої освіти.

Цікавими для нашого дослідження є наукові праці: І. Романової, яка досліджує формування правової свідомості майбутніх вчителів у процесі навчальної діяльності [10], інноваційні засади загальноправової підготовки майбутнього вчителя [9]; Я. Кічука, предметом його дослідження є теоретичні і методичні засади формування правової компетентності майбутнього соціального педагога в умовах університетської педагогічної освіти [4]; Л. Макар, яка досліджує формування правосвідомості майбутнього вчителя правових дисциплін у педагогічних університетах [5].

Питанням підготовки майбутніх педагогів до правового забезпечення професійної діяльності займався В. Одарій, який зазначає, що правове забезпечення вибудовується на засадах певної компетентності й готовності педагога діяти в умовах організації навчально-виховного процесу з урахуванням правових норм, що існують.

Формування правосвідомості майбутнього вчителя в педагогічному університеті визначено Л. Макаром як цілеспрямований процес, який забезпечує володіння студентами правовими знаннями; перехід цих знань у переконання; виховує відповідальне ставлення до своєї поведінки, сприяє розвитку потреби дотримуватися законів і встановлених державою правил,

активно використовувати правові знання, виконуючи інформативно-правову й правовиховну функції [5]. Вагому увагу Я. Кічук приділено студентській академічній групі як фактору становлення особистісно-професійних новоутворень; домінуюче місце в якому надано позитивному правовому спілкуванню в підсистемах «студент – студент», «вузівський викладач – студент», «учитель-практик – студент» [3].

Ґрунтуючись на аналізі базових понять, В. Одарій визначає правову культуру професійної діяльності педагога як особливу форму прояву загальної правової культури особистості, яку вона послідовно реалізує в умовах освітнього середовища засобами навчання і виховання.

Професійно-правова культура педагога або інакше, правова культура його професійної діяльності – це глибокі і об'ємні знання законів і підзаконних актів, джерел права, на які він повинен спиратися, створюючи освітнє середовище, розуміння принципів права учасників педагогічного процесу і способів правового регулювання їхніх відносин, професійне відношення до права і практики його застосування в навчально-виховному процесі в суворій відповідності з правовими чи розпорядчими принципами законності, тобто високий ступінь володіння правом у конкретній професійно-педагогічній практичній діяльності [7].

Правова компетентність науково-педагогічних працівників вищої школи є предметом дослідження В. Синятіна, який обґрунтував необхідність формування правової компетентності науково-педагогічних працівників вищої школи як актуальної потреби суспільства, системи освіти на сучасному етапі.

Проблеми формування правової компетентності науково-педагогічних працівників, на думку В. Синятін полягають у наступному:

а) правова підготовка визнається важливим і актуальним аспектом професійної підготовки, але результативність її залежить від усвідомлення важливості і необхідності опанування правової інформації;

б) в правовій освіті необхідний комплексний системний підхід, що

включає в себе набуття знань, формування вмінь їх застосовувати та усвідомлення необхідності правової поведінки;

в) юридична теорія і практика правове виховання в основному покладають на правоохоронні органи, а правову підготовку – на професійну юридичну освіту, що зменшує ефективність правової підготовки науково-педагогічних працівників [14].

Л. Головій в дисертаційному дослідженні «Організаційно-правові засади надання освітніх послуг вищими навчальними закладами України» звертає увагу на важливість виконання поставлених державою вимог закладами освіти щодо забезпечення дотримання норм нормативно-правових актів, що регулюють діяльність з надання освітніх послуг. І ключову роль у цьому процесі відіграє керівник навчального закладу, його управлінська компетентність [2]. Оскільки зрілість суспільства, рівень його правової культури визначається рівнем культури кожного його громадянина, зокрема тих, хто приймає управлінські рішення на усіх рівнях.

Питання правової компетентності керівників навчальних закладів досліджував В. Олійник. На його думку, однією з провідних компетентностей у професійній діяльності керівника навчального закладу є його правова компетентність, оскільки її сформованість надає особистості можливість вільно орієнтуватись у правових явищах, визначати правові причинно-наслідкові зв'язки, виділяти та розрізняти правові відносини людини з суспільством та навколишнім середовищем, приймати обґрунтовані життєві та професійні рішення і здійснювати їх відповідно до законодавчих норм [8].

Як зазначає В. Свистун, знання правових норм управління, організації і діяльності професійно-технічного навчального закладу є обов'язковою складовою управлінської компетентності керівника ПТНЗ, оскільки функціонування професійних навчальних закладів регламентується низкою нормативно-правових документів – законами, указами, постановами тощо, дотримання яких вимагає підвищення рівня його правової компетентності.

Правова компетентність керівника професійно-технічного навчального закладу проявляється в процесі реалізації ним управлінських функцій і включає такі складові як: знання українського законодавства та інших нормативно-правових актів, основних сфер та механізмів правового регулювання діяльності навчального закладу та його суб'єктів; уміння виділяти правові аспекти в управлінських ситуаціях та визначати можливість їх розв'язання правовими засобами; здатність аналізувати управлінську ситуацію з правової точки зору та передбачити правові наслідки прийнятих рішень тощо; здатність дотримуватися правових норм у фінансово-економічних відносинах тощо.

Проте результати опитування керівників професійних навчальних закладів дають підставу констатувати фрагментарність знань законодавчих основ управління професійною освітою, що є однією з проблем у здійсненні ними управлінських функцій щодо ефективного функціонування навчального закладу [12, 13].

Таким чином, керівник навчального закладу, як суб'єкт правовідносин, через пізнання, сприйняття та відношення до права, як до соціального явища являється гарантом дотримання прав та обов'язків усіх учасників навчального процесу, а також у інших сферах поза ним для виконання своїх управлінських функцій. Підвищення рівня правової компетентності керівників професійних навчальних закладів можна досягнути шляхом організації курсів підвищення кваліфікації, орієнтованих на вивчення правової теорії і практики в галузі професійної освіти, постійно діючого правового лекторію на базі обласних навчально-методичних центрів професійної освіти, наукових досліджень з проблем розвитку правової компетентності керівників навчальних закладів, розширення правового консультування на сторінках науково-методичних видань, видання науково-методичних рекомендацій тощо.

Узагальнюючи кількісний і якісний аналіз наукової літератури та педагогічної практики з проблеми розвитку правової культури керівників

професійно-технічних навчальних закладів за останнє десятиліття можна зробити висновок про те, що вона є майже не розробленою, але, зважаючи на теоретичне і практичне значення, потребує уваги науковців, а тому є актуальною в педагогічній науці.

Список використаної літератури:

1. Алексєєв С.С. Теория права / С.С. Алексєєв. – М.: «БЕК», 1995. – 317 с.
2. Головій Л. В. Організаційно-правові засади надання освітніх послуг вищими навчальними закладами України: автореф. ... дис. канд. юрид. наук: 12.00.07 / Людмила Василівна Головій; Національний університет біоресурсів і природокористування України. – Київ, 2009. – 21 с.
3. Кічук Я. В. Соціально-педагогічні умови формування свідомості майбутніх вчителів у педагогічних коледжах: автореф. ... дис. канд. пед. наук: 13.00.04 / Ярослав Валерійович Кічук; Південноукраїнський держ. педагогічний ун-т ім. К.Д.Ушинського. – Одеса, 2002. – 17 с.
4. Кічук Я. В. Теоретичні і методичні засади формування правової компетентності майбутнього соціального педагога в умовах університетської педагогічної освіти: автореф. ... дис. докт. пед. наук: 13.00.04 / Ярослав Валерійович Кічук; ДЗ «Південноукр. нац. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського». – Одеса, 2010. – 34 с.
5. Макар Л. М. Формування правосвідомості майбутнього вчителя правових дисциплін у педагогічних університетах: автореф. ... дис. канд. пед. наук: 13.00.04 / Людмила Михайлівна Макар; Класич. приват. ун-т. – Запоріжжя, 2009. – 23 с.
6. Мельник С. В. Освітньо-професійні стандарти у контексті реформування підготовки кадрів / С. В. Мельник. – Луганськ: Віртуал. реальність, 2008. – 278 с.
7. Одарій В. В. Підготовка майбутніх педагогів до правового забезпечення професійної діяльності: автореф. ... дис. канд. пед. наук: 13.00.04 / Валерій Васильович Одарій; Південноукр. держ. пед. ун-т ім. К.Д.Ушинського. – Одеса, 2005. – 22 с.
8. Олійник В. В. Формування правової компетентності керівників навчальних закладів у системі післядипломної педагогічної освіти: автореф. ... дис. канд. пед. наук: 13.00.04 // Володимир Вікторович Олійник; Класич. приват. ун-т. – Запоріжжя, 2008. – 24 с.
9. Романова І. А. Інноваційні засади загальноправової підготовки майбутнього вчителя: автореф. ... дис. докт. пед. наук: 13.00.04 / Інна Анатоліївна Романова; Харк. держ. пед. ун-т ім. Г.С.Сковороди. – Харків, 2008. – 21 с.
10. Романова І. А. Формування правової свідомості майбутніх вчителів у процесі навчальної діяльності: автореф. ... дис. канд. пед. наук: 13.00.04 / Інна Анатоліївна Романова; Харк. держ. пед. ун-т ім. Г.С.Сковороди. – Харків, 2002. – 18 с.
11. Рябенко М. І. Підготовка майбутнього вчителя як суб'єкта освітніх правовідносин: автореф. ... дис. канд. пед. наук: 13.00.04 / М. І. Рябенко; Південноукр. держ. пед. ун-т ім. К.Д.Ушинського. – Одеса, 2007. – 22 с.
12. Свистун В. І. Аналіз результатів опитування керівників ПТНЗ щодо законодавчих норм управління / В. І. Свистун // наук.-метод. зб. «На допомогу керівникові професійно-технічного навчального закладу» [Електронний ресурс]. – № 5. – 2014. – Режим доступу: <http://www.ipito.kiev.ua>

13. Свистун В. І. Керівнику професійно-технічного навчального закладу : правові норми управління в тестових завданнях : навч.-метод. посіб. для керівників установ ПТО, директорів ПТНЗ / Свистун В.І. – К., 2012. – 32 с.

14. Синятін В. В. Формування правової компетентності науково-педагогічних працівників вищої школи: автореф. ... дис. канд. пед. наук: 13.00.04 / Владислав Володимирович Синятін; ДВНЗ «Ун-т менедж. освіти» НАПН України. – Київ, 2010. – 23 с.

15. Сурмяк Ю. Р. Взаємодія вищих професійних училищ та органів внутрішніх справ у правовому вихованні учнів: автореф. ... дис. канд. пед. наук: 13.00.07 / Юрій Романович Сурмяк; □Дрогобицький держ. педагогічний ун-т ім. Івана Франка. – Дрогобич, 2009. – 22 с.

16. Ткачова Н. А. Педагогічні основи формування правосвідомості учнів у закладах професійно-технічної освіти: автореф. ... дис. д-ра пед. наук: 13.00.04 / Н.А. Ткачова; Ін-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України. – Київ, 2002. – 36 с.

17. Удалова О. А. Профілактика асоціальної поведінки учнів закладів профтехосвіти: автореф. ... дис. канд. пед. наук: 13.00.04 / Олена Адамівна Удалова; Ін-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України. – Київ, 2002. – 23 с.

О.Б. Обуховска, аспірант,
Институт профессионально-технического образования НАПНУ

ПРОБЛЕМА РАЗВИТИЯ ПРАВОВОЙ КУЛЬТУРЫ РУКОВОДИТЕЛЕЙ ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ТЕХНИЧЕСКИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ В НАУЧНОЙ ЛИТЕРАТУРЕ И ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ПРАКТИКЕ

В статье осуществлен анализ и обобщение разных подходов ученых к проблеме развития правовой культуры педагогов, руководителей учебных заведений в целом и профессионально-технических учебных заведений в частности

Ключевые слова: профессионально-техническое учебное заведение, руководитель, правовая культура

*O. Obuchowska, postgraduate student
of Institute of Vocational Training of National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine*

PROBLEM OF LEGAL CULTURE OF HEADS OF VOCATIONAL EDUCATIONAL INSTITUTIONS IN THE SCIENTIFIC LITERATURE AND TEACHING PRACTICE

The article analyzes and generalizes different approaches of scientists to the problem of the development of legal culture of teachers, heads of educational institutions in general and vocational educational institutions in particular

Key words: vocational educational institution, head, legal culture